

18. Piret, Kergandberg (2021). *Real Estate Laws and Regulations in Estonia*. 23 December 2021 Last Updated: 22 December 2021. Retrieved from <https://ceelegalmatters.com/real-estate-2021/real-estate-estonia-2021> [in English].
19. Janis, Esenvalds (2021). *Real Estate Laws and Regulations in Latvia*. 23 December 2021. Last Updated: 22 December 2021. Retrieved from <https://ceelegalmatters.com/real-estate-2021/real-estate-latvia-2021> [in English].
20. Jolanta, Liukaityte-Stoniene, Haroldas, Kupstas (2021). *Real Estate Laws and Regulations in Lithuania*. 23 December 2021. Last Updated: 14 August 2023. URL: <https://ceelegalmatters.com/real-estate-2021/real-estate-lithuania-2021> [in English].
21. Todorova, S. & Atanasova, T. (2021). Legal regulation of land relations in Bulgaria. *Trakia Journal of Sciences*, 19(1), 343-349. DOI:10.15547/tjs.2021.s.01.051 [in English].
22. Helen, Alexiou, Tomasz Konrad, Juszczak (2021). *Real Estate Laws and Regulations in Greece*. 23 December 2021 Last Updated: 22 December 2021. Retrieved from <https://ceelegalmatters.com/real-estate-2021/real-estate-greece-2021> [in English].
23. Roger, Gladei, Iulian, Pasatii, Irina, Culinschi, Alexandrina, Roibu (2021). *Real Estate Laws and Regulations in Moldova*. 23 December 2021 Last Updated: 22 December 2021. Retrieved from <https://ceelegalmatters.com/real-estate-2021/real-estate-moldova-2021> [in English].
24. Markus, Jakoby (2024). *Real Estate Laws and Regulations Germany 2025/* Published: 16/12/2024. Retrieved from <https://iclg.com/practice-areas/real-estate-laws-and-regulations/germany> [in English].
25. Aleksandar, Dimic (2021). *Real Estate Laws and Regulations in North Macedonia*. 23 December 2021 Last Updated: 22 December 2021. Retrieved from <https://ceelegalmatters.com/real-estate-2021/real-estate-north-macedonia-2021> [in English].
26. Tsvigun, I. (2022). Land legal relations under the legislation of Poland and Ukraine: a comparative legal analysis. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, (2), 217-221. DOI: <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-2-36> [in English].
27. Andrzej, Tokaj, Alicja, Dzienisik, Aleksandra, Oleszynska (2021). *Real Estate Laws and Regulations in Poland*. 23 December 2021 Last Updated: 22 December 2021. URL: <https://ceelegalmatters.com/real-estate-2021/real-estate-poland-2021> [in English].
28. Roxana, Dudau, Alexandra, Siminiceanu, Miruna, Coderie, Olga, Malciu (2021). *Real Estate Laws and Regulations in Romania*. 23 December 2021 Last Updated: 22 December 2021. Retrieved from <https://ceelegalmatters.com/real-estate-2021/real-estate-romania-2021> [in English].
29. Tatiana, Prokopova, Lenka, Vagundova, Filip, Stripaj (2021). *Real Estate Laws and Regulations in Slovakia*. 23 December 2021 Last Updated: 22 December 2021. URL: <https://ceelegalmatters.com/real-estate-2021/real-estate-slovakia-2021> [in English].
30. Monika, Vrancsik (2021). *Real Estate Laws and Regulations in Hungary*. 23 December 2021 Last Updated: 22 December 2021. URL: <https://ceelegalmatters.com/real-estate-2021/real-estate-hungary-2021> [in English].
31. Boinon, J.P. (2003). Land policy in France and its consequence for the farmers. *AGRIC. ECON. - CZECH*, 49(4), 166–172. Retrieved from <https://www.agriculturejournals.cz/publicFiles/59363.pdf> [in English].
32. Jasminka, Corda Truhar, Dora, Horvatovic, Josipa, Mikecin (2021). *Real Estate Laws and Regulations in Croatia*. 23 December 2021 Last Updated: 22 December 2021. Retrieved from <https://ceelegalmatters.com/real-estate-2021/real-estate-croatia-2021> [in English].
33. Roman, Pecenka, Kristyna, Faltynkova (2021). *Real Estate Laws and Regulations in Czech Republic*. 23 December 2021 Last Updated: 22 December 2021. Retrieved from <https://ceelegalmatters.com/real-estate-2021/real-estate-czech-republic-2021> [in English].

Стаття надійшла до редакції 9.06.2025

УДК 347.1

DOI: 10.36550/2522-9230-2025-18-66-72

Паньківський Володимир,

аспірант 3-го року навчання кафедри цивільного права і процесу

Західноукраїнського національного університету

p.volodymyr.m@gmail.com

ORCID ID: 0009-0006-0121-8433

ВІДОБРАЖЕННЯ УЗУФРУКТА У КОДИФІКАЦІЙНИХ АКТАХ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті досліджено узупругт та схожі з ним правові конструкції, відображені у кодифікованих актах

цивільного законодавства, які регламентували правовідносини щодо використання чужого майна на території України у різні історичні періоди.

Крім чинних у певний хронологічний відрізок часу кодифікованих нормативних актів, автором звертається увага й на зміст документів, які, хоча і не набули чинності, однак, безумовно, мали позитивний вплив на подальший розвиток інституту узуфрукта.

У результаті проведеного дослідження автор приходить до висновку, що, незважаючи на негативні тенденції у різних сферах життєдіяльності сучасного українського суспільства, зокрема, пов'язані з військовою агресією росії проти нашої країни, введення інституту узуфрукта сприятиме реалізації нових можливостей у сфері речових прав на чуже майно. Активна адаптація українського законодавства до права ЄС загострює проблему пошуку шляхів його оптимізації, в тому числі у сфері приватноправових відносин, і введення інституту узуфрукта є одним із кроків її вирішення.

Ключові слова: майно, речові права на чуже майно, узуфрукт, узуфруктуарій, сервітут, кодифіковані акти.

Pankivskyi V. REFLECTION OF USUFRUCT IN THE CODIFICATION ACTS OF CIVIL LEGISLATION IN THE TERRITORY OF UKRAINE

The article analyzes the historical development of the institution of usufruct and similar legal constructions in the territory of Ukraine across different historical periods. The current Civil Code of Ukraine does not enshrine usufruct; however, its analogs were present in the legal systems of states that included Ukrainian lands. The essence of usufruct lies in granting the right to use another's property and derive income from it, provided its integrity is preserved.

The author examines codification acts that regulated legal relations concerning the use of another's property. The study explores the provisions of the Statutes of the Grand Duchy of Lithuania of 1529, 1566, and 1588, which contained norms on limited use of property on foreign lands. The Sobornoye Ulozheniye of 1649 is analyzed, as it regulated the right of widows of deceased owners to possess and use patrimonial land. Additionally, the influence of the 1743 Law by Which the Little Russian People Are Judged on the development of legal relations in this field is considered.

The study highlights the role of the 1797 Civil Code for Galicia, which was based on Roman and natural law. This code introduced the division of servitudes into land and personal servitudes and recognized usufruct as one of the types of personal servitudes. The key characteristics of usufruct are identified, particularly the usufructuary's right to derive income from the property without altering its substance.

The Austrian General Civil Code of 1811 is also examined, as it developed provisions on servitudes, including usufruct. The code detailed the rights and obligations of the usufructuary, providing for the right to use another's property under certain restrictions. Usufruct was recognized as a right without a time limit, which could include obtaining all types of income from the property.

The impact of Russian civil legislation is analyzed, particularly the Collection of Little Russian Rights of 1807 and the Digest of Laws of the Russian Empire of 1832. These documents reflected principles of limited use of another's property, similar to usufruct. The norms allowed the use of another's land for specific purposes, including economic activities.

The research demonstrates that despite the absence of usufruct in modern Ukrainian civil law, similar institutions existed in various historical legal systems. They reflected the socio-economic development and legal traditions of the region. Analyzing legal sources allows for conclusions on the evolution of the concept of using another's property and its significance for contemporary legal studies.

Keywords: property, property rights to another's property, usufruct, usufructuary, servitude, codified acts.

Постановка проблеми. 17 липня 2019 року Кабінетом Міністрів України було утворено робочу групу щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України та затверджено Положення про робочу групу щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України [1]. З цього моменту, в рамках євроінтеграційних процесів в нашій країні, розпочався новий етап розвитку цивільного законодавства України, пов'язаний з його оновленням адекватно основним світовим тенденціям у сфері приватного права, з урахуванням досвіду провідних європейських країн. «Проведення рекодифікації ЦК України за сучасним «європейським сценарієм», зазначає А.С. Довгерт, потребує логіка подальшої трансформації суспільства, зокрема формування правдивої й ефективної ринкової економіки як невід'ємної складової громадянського суспільства та євроінтеграційна спрямованість усіх компонентів суспільства» [2, с. 30].

З поміж інших пропонованих авторами Концепції оновлення ЦК України концептуальних змін, окрему увагу приділено введенню, в рамках Розділу II «Речові права на чуже майно», «нових» видів обмежених речових прав, серед яких узуфрукт. Досвід приватноправової доктрини у сфері речових прав на чуже майно, відображеної у кодифікованих нормативних актах, які діяли на території України у різні історичні періоди, сприятиме кращому розумінню правової природи узуфрукта, а дослідження особливостей узуфрукта та притаманних йому правових конструкцій в реалізації права на чуже майно в історичному контексті побічно дасть змогу простежити зміну ціннісних установок, які мали місце в українському суспільстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичною основою статті стали кодифіковані акти цивільного законодавства, які знайшли відображення у ґрунтовній праці «Кодифікація цивільного законодавства на українських землях», за загальною редакцією Р.О. Стефанчука та М.О. Стефанчука, укладачами якої є: Ю.В. Білоусов, І.Р. Калаур., С.Д. Гринько та ін.; інші доробки українських дослідників, зокрема: А.М. Гужви, А.С. Довгерта, О.Д. Кутателадзе, М.В. Никифорак, Т.О. Остапенка, Р.В. Савуляк, І.В. Спасиво-Фатєєвої та ін.

Мета статті є історичний досвід правового регулювання узуфрукта кодифікованими актами цивільного законодавства, які діяли на території сучасної України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попри те, що у чинному ЦК України узурфрукт відсутній, цей інститут, а також подібні до нього правові конструкції не є новими для українського цивільного законодавства, а також законодавства інших країн, до складу яких входили українські землі у той чи інший історичний період. «Сутність інституту узурфрукта полягає в тому, що його суб'єкт (узурфруктуарій) набуває можливість користуватися обтяженою річчю і вилучати з неї плоди і доходи з умовою забезпечення її цілісності і схоронності» [3, с. 22].

Для синтезу окремих положень норм цивільного права, які слугували регулятором правовідносин щодо правомірного використання чужого майна на українських землях, звернемося до кодифікаційних актів, які, як справедливо підкреслюють Р.О. Стефанчук та М.О. Стефанчук, «є найбільш повним взірцем наукової думки, що існувала на той період, та дають можливість скласти комплексне уявлення про той чи інший період політичного, соціального та економічного розвитку держави» [4, с. 7].

Узурфрукт, а також правові конструкції, які мали характерні для даного інституту ознаки, зокрема право користування чужим нерухомим майном (сервітут), були закріплені у законодавчих актах, що діяли на теренах України, або ж так і залишилися проектами, які, попри це, свідчать про розвиток тогочасної наукової думки суспільства. Зауважимо, що більшість досліджуваних нами джерел не містить інституту узурфрукта, натомість регламентує сервітутні відносини, різновидом яких є узурфрукт.

Серед перших згадок, пов'язаних з унормуванням користування особою чужим майном, приписи Статуту Великого Князівства Литовського 1529 року. У статті 3 Розділу IX Статуту встановлювались межі користування особою належним їй майном, яке знаходилося на чужій земельній ділянці: «хто має борти у чужому лісі, то бортники, які повинні ходити до своїх бортів, не повинні брати із собою ні собак, ні рогатин, ні будь-якої іншої зброї, чим могли б спричинити шкоду тваринам». Таким чином, користуватись чужим майном можна було рівно настільки, наскільки це дозволяло добратись до свого майна, або належно користуватись ним: «ті, хто має сінокоси, можуть взяти дерево на облаштування скирти або на стіг, або побудувати сіновал, або огородити» [4, с. 45]. Подібні положення віднаходимо й у статті 3 Розділу X Другого (Волинського) Статуту Великого Князівства Литовського 1566 року [4, с. 120] та статті 3 Розділу X Статуту Великого Князівства Литовського 1588 року [4, с. 264].

Універсальним кодексом кримінального та цивільного права Російської держави, що регулював соціально-правові відносини, в тому числі й майнові, було Соборне уложення 1649 року, Глави 16-20 якого слугували правовою основою вотчинного і помісного землеволодіння, а також володіння кріпосними [5, с. 688-689]. У статті 12 Глави XVII Уложення сформована правова база володіння та користування майном вотчинників, які померли в минулих роках до 136 року, і після них залишилися матері та жінки-вдови. Ці особи отримували право володіти вотчинами померлих власників, і, відповідно, ставали тимчасовими користувачами земель. Умовою отримання такого права була відсутність іншого майна для життя, окрім цієї вотчини. Зазначена норма гарантувала вдовам – жінкам та матерям – право для забезпечення своїх потреб, і ніхто не мав права їх відбирати «до їх живота» – до кінця їхнього життя. Тобто таке володіння і користування було довічним. Водночас особам, які набували права володіння та користування вотчиною, заборонялося розпоряджатись ним. Вони не мали права їх продати, закласти або передати у спадок, оскільки воно було обмеженим та тимчасовим, лише для забезпечення їх проживання. Встановлення цієї норми мало подвійне значення. Вона забезпечувала проживання осіб, які залишилися після смерті вотчинника і, в той же час, слугувала гарантією, що після смерті цих осіб вотчина буде збережена для спадкоємців [4, с. 366]. У статтях 22, 23 Уложення надавалась можливість мати поміщикам та вотчинникам: «відхідні бортні угіддя, які розташовувались на належних іншим поміщикам чи вотчинникам землях; бортні угіддя, рибну ловлю, боброві гони, сінні покоси та ін. на державних землях, що, звичайно, передбачало користування чужим майном» [4, с. 366].

За відповідністю загальному соціально-економічному і політичному розвитку України та за високою юридичною технікою, відмічає Т.О. Остапенко, однією із найцінніших пам'яток української правової культури XVIII ст. є Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року. І хоча, ««Права...» не було офіційно визнано, п'ятнадцятирічна праця українських правників мала позитивний вплив на подальший розвиток українського правознавства» [6, с. 445]. За статтею 3 Глави XIX документа, аналогічно з попередньо досліджуваними, об'єктом користування чужим майном були земля, на якій розташовувались борти, здійснювались звірині та рибні ловлі, озера або сінокоси, або при сінокосах курені. Пунктами 1-3 цієї статті встановлювались правила доступу до належного особі майна, яке розташовувалось на чужій землі, межі здійснення права користування чужим майном. Існувала також пряма заборона особі, яка володіла бортами у чужій пуші, заводити борти для інших або віддавати свої борти у чуже володіння (стаття 4) [4, с. 638].

3-поміж пропонованих актів, які регулювали цивільні правовідносини, особливу увагу слід звернути на Цивільний кодекс для Галичини 1797 року. Цей документ, розроблений для Східної Галичини, яку становили галицькі землі, та Західної Галичини, до якої належали польські землі, було засновано «на поєднанні насамперед римського та природного права, що й пояснює раціональний, абстрактний, логічний та загальний, а не локальний характер його норм» [7, с. 116]. Як свідчить текст Кодексу, він побудований саме на римському праві, тому воно й стало джерелом речових відносин, в тому числі «розділеного права власності», яке регулювалося Главою IX «Сервітуту». Сервітут розкривався через право або обов'язок

власника дозволяти щось (*pati aliquid*) або утримуватись від певних дій (*non facere*) (стаття 254). Слідуючи приписам природного права, Кодексом підтримувалась поведінка, що приносить користь особі, яка не є власником майна за рахунок майна власника, якому така поведінка не шкодить. Наголошувалось на тому, що, якщо особа без поважної на те причини відмовляється дозволяти таке користування, її може заставити закон (стаття 255).

Згідно статті 257, поділ сервітутів здійснювався на ті, що пов'язувались з конкретним майном (користування сусідньою земельною ділянкою для проходу) – земельні сервітуту (*servitutes reales*), або на користь конкретної особи (проживання у чужому будинку) – особисті сервітуту (*servitutes personales*). До особистих сервітутів, відповідно до статті 263, належали узус, узуфрукт та габітація. Узуфруктом, відповідно до статті 296 Кодексу визнавалося «право вільно користуватися чужими речами та видобувати з них плоди за умови збереження субстанції самих речей» [8, с. 226]. Із «збереження субстанції самих речей», як однієї із характерних рис узуфрукта, впливало правило його встановлення лише на неспоживні речі. Важливим також було відмежування правового статусу узуфруктуарія і власника речі. Наголошувалось на тому, що узуфруктуарій «не є похідним власником речі, тому він може відчужувати самі плоди, але не право користування та видобування плодів» (ст. 298). Наголошуючи, що у Галицький цивільний кодекс перенесено римське розуміння узуфрукта, А.М. Гужва відображення положень римського права вбачає, зокрема, через встановлення заборони змінювати призначення речі, закріплення обов'язку нести витрати на ремонт, відновлення речі, розмежування узусу від узуфрукта [9, с. 88].

Процес реформування цивільного законодавства в Австрійській імперії продовжився розробленням нового проекту цивільного кодексу із врахуванням положень Галицького цивільного кодексу. «Джерелами Австрійського загального цивільного уложення 1811 року стали пандектне право, Пруське земське (цивільне) уложення 1794 року і провінційне право деяких австрійських земель. Лише певні правові конструкції було запозичено з Цивільного кодексу Франції 1804 року» [10].

Одним із аспектів впливу на зміст Загального уложення Австрійської імперії 1811 року римського цивільного права є присвячення однієї із його глав, а саме Глави 7 «Про сервітуту», врегулюванню правовідносин щодо користування чужим майном. «По праву сервітуту власник зобов'язаний на користь іншої особи що-небудь терпіти (*dulden*) або чого-небудь не робити (*unterlassen*) відносно своєї речі». Поділ сервітутів відбувався на поземельний, якщо це право мало стосунок до більш вигідного або зручного користування нерухомим майном, та особистий – у решті випадків.

Узуфрукт (*Fruchtnießung*) у досліджуваному Кодексі знайшов своє місце серед особистих сервітутів. Положеннями статей 509-520 регламентувалися особливості відносин щодо користування чужим майном. Узуфруктом визнавалося право користування чужою річчю, із збереженням її субстанції, без усякого обмеження (ст. 509). Об'єктом узуфрукта могли бути споживні речі. Вони, відповідно до ст. 510, не складали предмета користування. Таким була лише їх вартість. Узуфруктуарій наділявся правом на весь дохід (звичайний та особливий). Тому він мав право на доходи, отримані правомірно, наприклад, на ліс, вирублений відповідно до правил лісоводства. Водночас на скарб, який узуфруктуарій знайшов у нерухомому майні, яке йому надане для користування, він не мав права.

Кодексом детально врегульовувалось питання прав та обов'язків узуфруктуарія. Зокрема, він був зобов'язаний прийняти на себе усі обтяження, пов'язані з річчю під час встановлення узуфрукта, на нього покладалося звичайні та особливі, пов'язані із користуванням зобов'язання, витрати, без яких неможливо отримати плодів (ст. 511). Увага також була приділена взаємовідносинам узуфруктуарія та власника щодо належного останньому майна.

По закінченню узуфрукта плоди, які не були відокремлені від майна, за ст. 519, належали власнику. Водночас, на нього покладалася обов'язок відшкодувати узуфруктуарію або його спадкоємцям витрати, які були зроблені для їх отримання [4, с. 1071-1072].

Протягом останніх століть на українських землях, підпорядкованих російській імперії, також діяли кодифіковані акти, у яких мав місце інститут сервітуту. У Зібранні малоросійських прав 1807 року, як і у вищедосліджуваних актах, у Розділі XIV міститься згадка про користування чужою пущою. Стаття 11 встановлює право особи, яка має озера, сінокоси та бджолині борті у пущі казенній або іншій, будь-якого володільця, вільно їхати до своїх озер. Обмеження полягало у речах, з якими користувач мав право їхати до свого майна. Ними могли бути лише ті, що безпосередньо необхідні для обслуговування майна, або для доступу до них: для їзди до озер – невод, до бортів – сокира та долото, до сінокосу – коса для косіння трави. Користування чужим майном було безстроковим: «...той, що має з давніх часів у чужій пущі озера, сінокоси та борті не може її присвоїти собі, рівно й той, у чий пущі знаходяться озера, сінокоси та борті, не повинен вхідів до них забороняти та при прочистці лісу бортам та бортному дереву ніякої шкоди не чиняти» [4, с. 951].

У Зводі законів цивільних Російської імперії 1832 року обмеженим речовим правам відводилась Глава 2 «Про право власності неповне» Розділу 2 «Про сутність і простір різних прав на майно». Відповідно до статті 432 Зводу «право власності буває неповним, якщо воно обмежується у володінні, користуванні або розпорядженні іншими сторонніми, також неповними на те ж майно правами, якими можуть бути право участі у користуванні та вигодах чужого майна або право угодь у чужому майні» [4]. З поміж інших підстав, за яких право власності може бути неповним, виділявся випадок відокремлення від нього права володіння і

користування.

До прав сторонньої участі у вигодах майна, які могли бути загальні (участь у вигодах майна встановлювалась для усіх без винятку) або приватні (участь встановлювалась виключно в користь конкретних приватних володільців), залічувались: право проходу та проїзду по великим дорогам та по водним сполученням; право користування травою, яка росте на просторі мірної дороги для її використання у якості підніжного корму скота під час його прогону; можливість, за домовленістю з господарем протилежного берега, примикати греблю до його берега; користування лісами по праву виїзду для здійснення звіриноного та іншого промислу, користування будівельним та дров'яним лісом з чужих дач та ін.

Крім Зводу законів цивільних Російської імперії на той час право користування чужим майном регулювалося Особливим Додатком до Законів про Стани, в якому містилися особливі правила про дороги, водопої, прогони та про користування сільськими обивателями водами, пасовиськами та іншими угіддями у чужому майні, Статутом Сільського Господарства, зокрема, щодо облаштування каналів та інших водопровідних споруд на чужих землях для осушування, зрошування обводнювання, для користування проточними водами в Криму [4, с.с. 58-62].

Окреме місце у процесі становлення та розвитку Українського цивільного законодавства зайняли проекти, які хоч і не набули чинності, але, як вірно наголошує І.В. Спасибо-Фатєєва, «гідні того, щоб цей етап кодифікації не було забуто, а враховано задля вдосконалення власної законодавчої техніки» [11, с. 230]. Такими актами є проект Цивільного уложення 1905 року, Модельний кодекс країн СНД та Основи цивільного законодавства СРСР та союзних республік. Характеризуючи проект Цивільного уложення І.В. Спасибо-Фатєєва заслужено вважає його «блискучим результатом цивілістичної думки, тим надбанням, яке не набуло сили закону, але є скарбницею, з якої ми черпаємо і дотепер» [11, с. 230].

Проектом Цивільного уложення 1905 року було розширено перелік об'єктів, щодо яких встановлювалось право користування чужим майном, що слідує з назви Відділу 1 Глави 4 «Право користування» Розділу 4 «Вотчинні права в чужому майні», який мав назву «Користування нерухомими маєтками та речами рухомими». Відповідно до права користування, особа, для якої воно встановлено (користувач), має право володіти та користуватися чужим нерухомим або рухомим майном та отримувати з нього різні вигоди (п. 951). Користування чужим майном мало носити строковий (на визначений строк, або до настання якої-небудь події) чи безстроковий характер, якщо було встановлено щодо конкретного користувача пожиттєво. Таким чином, Проектом (ст. 955) передбачалася можливість встановлення права користування не лише нерухомим майном, але й рухомим. Підставами виникнення такого права міг бути договір та заповіт. Момент набуття права користування майном ставився у залежність від об'єкта права користування та підстави його виникнення. Так, право користування нерухомим майном за договором пов'язувалося з моментом внесення відповідного запису до вотчинної книги, за заповітом – з моментом відкриття спадщини, незалежно від внесення. Якщо у користування передавалось рухоме майно, моментом набуття права користування за договором було передання речі, а за заповітом – момент відкриття спадщини.

Звернемо увагу, що, попри відсутність вживання у Проекті терміну «узуфрукт», його положення відображають закладений римським правом, підхід. Носій речового права повинен був ставитися до майна як турботливий господар і відповідно до його призначення, підтримувати та охороняти майно від розладу та занепаду усіма, залежними від нього, відповідно до стану та засобів, мірами (ст. 963). Передбачалася також можливість передавати у користування споживні речі. Відповідно до ст. 967, «передані у користування споживні речі надходять у власність користувача з обов'язком, по припиненню користування, повернути речі того ж роду та якості та в тій же кількості або їх вартість під час припинення користування» [4, с.с. 537-538].

На увагу заслуговують й нормативні акти, які діяли у радянський період. У цей проміжок часу речові відносини регулювалися Цивільним кодексом Української Соціалістичної Радянської Республіки 1922 року, Основами Цивільного законодавства Союзу РСР та Союзних Республік 1961 року, Цивільним кодексом УРСР 1963 року, Основами цивільного законодавства Союзу РСР та Республік 1991 року. Існування двох форм власності – соціалістичної та особистої (в рамках якої власники майна мали обмежені правові можливості), практично робило державу єдиним власником майна, яке вона передавала іншим особам у користування. У власності громадян могло перебувати майно, перелік і кількість якого встановлювались Законом: трудові доходи та збереження, житловий будинок (або його частина), підсобне домашнє господарство, предмети домашнього господарства та вжитку, особистого користування та зручності. Обмеженою була і кількість житла, яке могло перебувати у власності громадян. Крім того, законодавством союзних республік встановлювалось обмеження щодо граничного розміру будинку, умови та порядок здачі в оренду приміщень у такому будинку (ст. 25) [4, с. 747].

Подібні обмеження, а також те, що законодавець вводив пряму заборону використання майна, що перебуває в особистій власності громадян, для вилучення нетрудових доходів, звичайно, унеможливлювали розвиток узуфрукта як права, яке здатне повноцінно задовольняти, перш за все, приватні потреби за рахунок неналежного на праві власності особі майна. Єдиним власником майна-вигодонабувачем від користування майном була держава.

Сьогодні в нашій країні, попри негативні тенденції в різних сферах життєдіяльності, в тому числі пов'язані з військовою агресією росії проти України, питання введення інституту узуфрукта є на часі.

Завдяки цьому, перевіреному часом, механізму правомірного використання чужого майнового ресурсу, створюватимуться нові можливості для учасників цивільних відносин. І саме приватноправовій доктрині в цьому процесі має бути відведена особлива роль, пов'язана з узагальненням досвіду країн з різними правовими системами та виведення на їх основі власної, адаптованої до української правової реальності правової конструкції узурфрукта.

Перші кроки на шляху до цього зроблені з набранням чинності Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09 січня 2025 року № 4196-IX, яким введено інститут узурфрукта, зокрема узурфрукт комунальної власності та узурфрукт державної власності [12].

Висновки. Незважаючи на видозміни цінностей, благ та підходів до регулювання речових правовідносин, втілені у кодифікованих актах, які діяли у різні історичні періоди на теренах сучасної України, правове забезпечення користування чужим майном із вилученням його корисних властивостей мало місце у більшості цих актів. Це свідчить про те, що подібні правові конструкції завжди були у полі зору учасників цивільних правовідносин. Сьогодні активна адаптація українського законодавства до права ЄС загострює проблему пошуку шляхів його оптимізації, в тому числі у сфері приватноправових відносин, і введення інституту узурфрукта є одним із кроків її вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» від 17 липня 2019 року № 650. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-п#Text> (дата звернення: 08.03.2025).
2. Довгерт А. С. Рекодифікація Цивільного кодексу України: основні чинники і передумови для старту. *Право України*. 2019. № 1. С. 27–41.
3. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с. URL : <https://drive.google.com/file/d/1ExwdnngsmvpAZJtWi836Rr6-x1quaZJQ/view>
4. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: Т.2 / Уклад.: Ю.В. Білоусов, І.Р. Калаур, С.Д. Гринько та ін. / За ред. Р.О. Стефанчука та М.О. Стефанчука. К.: Правова єдність, 2009. 1240 с.
5. Енциклопедія історії України; У 10 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка. 2012. Том 9. 944 с.
6. Остапенко Т.О. «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року – важливий етап систематизації права України – Гетьманщини XVIII ст.». *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 440–446.
7. Савуляк Р.В. Цивільний кодекс для Галичини 1797 року: укладення, структура, загальна характеристика та значення. *Технології, інструментита стратегії реалізації наукових досліджень*. 24 лютого 2023 року. С. 114–119.
8. Кутателадзе О.Д. Цивільний кодекс для Східної Галиції 1797 р. *Codex civilis pro Galicia Orientali anni MDCCXCVII*. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 660 с.
9. Гужва А.М. Галицький цивільний кодекс 1797 р. як взірць рецепції римського права. *Часопис цивілістики*. 2017. Випуск 27. С. 86–91.
10. Никифорок М. В. З історії кодифікації австрійського цивільного та цивільно-процесуального права. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Збірник наук. праць. Вип. 82: Правознавство. Чернівці: ЧДУ, 2000. 104 с.
11. Спасибо-Фатєєва І. Фундаментальне дослідження історії кодифікації цивільного законодавства. *Право України*. 2009. № 11. С. 229–232.
12. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09 січня 2025 року № 4196-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення : 09.03.2025).

REFERENCES:

1. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny Pro utvorenniya robochoyi hrupy shchodo rekodyfikatsiyi (onovlennya) tsyvilnoho zakonodavstva Ukrayin vid 17 lyp. 2019 roku № 650. [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the establishment of a working group on the recodification (update) of the civil legislation of Ukraine from July 17 2019, № 650] [in Ukrainian].*
2. Dovhert, A. S. (2019). *Rekodyfikatsiya Tsyvil'noho kodeksu Ukrayiny: osnovni chynnyky i peredumovy dlya startu* [Recodification of the Civil Code of Ukraine: main factors and prerequisites for the start]. *Pravo Ukrayiny – Law of Ukraine*, 1, 27–41 [in Ukrainian].
3. Dovhert, A. S., & Kuznyetsova, N. S., & Khomenko, M. M., & Buyadzhy, H. V., & Zakhvatayev, V. M., & Kalakura, V. Ya. et al. (2020). *Kontseptsiya onovlennya Tsyvilnoho kodeksu Ukrayiny [Concept of updating the Civil Code of Ukraine]*. Kyiv: Vydavnychyy dim «ArtEk» [in Ukrainian].
4. Stefanchuk, R.O., & Stefanchuk, M.O. (Ed.). (2009). *Kodyfikatsiya tsyvil'noho zakonodavstva na ukrayinskykh zemlyakh [Codification of civil legislation in the Ukrainian lands]*. (Vols. 1-2). Kyiv.: Pravova yednist [in Ukrainian].
5. Smoliy, V. A. (Ed.). (2012). *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny [Encyclopedia of the History of Ukraine]*. (Vols. 1-10). Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].

6. Ostapenko, T.O. (2014). «Prava, za yakymy sudytysya malorosiys'kyi narod» 1743 roku – vazhlyvyi etap systematyzatsiyi prava Ukrainy – Hetmanshchyny XVIII st.». [«The Rights by Which the Little Russian People Are Judged» of 1743 - an Important Stage in the Systematization of the Law of Ukraine – the Hetmanate of the 18th Century»]. *Aktualni problemy polityky – Actual Problems of Politics*, 51, 440–446 [in Ukrainian].
7. Savulyak, R. V. (2023). Tsyvilnyy kodeks dlya Halychyny 1797 roku: ukladennya, struktura, zahalna kharakterystyka ta znachennya [Civil Code for Galicia of 1797: content, structure, general characteristics and significance]. *Tekhnolohiyi, instrumentyta stratehiyi realizatsiyi naukovykh doslidzhen – Technologies, tools and strategies for implementing scientific research*, 24 lyutoho 2023 roku, 114–119 [in Ukrainian].
8. Kutateladze, O. D. (2018). *Tsyvilnyy kodeks dlya Shkhidnoyi Halitsiyi 1797 r. Codex civilis pro Galicia Orientali anni MDCCXCVII* [Civil Code for Eastern Galicia 1797. Codex civilis pro Galicia Orientali anni MDCCXCVII]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
9. Huzhva, A. M. (2017). Halytskyi tsyvilnyy kodeks 1797 r. yak vzirets retseptsiyi rymskoho prava. [Galician Civil Code of 1797 as a model of the reception of Roman law]. *Chasopys tsyvilistyky – Journal of Civil Studies*, 27, 86–91 [in Ukrainian].
10. Nykyforak, M. V. (2000). Z istoriyi kodyfikatsiyi avstriyskoho tsyvilnoho ta tsyvil'no-protsesualnoho prava [On the history of codification of Austrian civil and civil procedural law]. *Naukovyy visnyk Chernivets'koho universytetu: Zbirnyk nauk. prats – Scientific Bulletin of Chernivtsi University: Collection of scientific works*, 82 [in Ukrainian].
11. Spasybo-Fatyeyeva, I. (2009). Fundamentalne doslidzhennya istoriyi kodyfikatsiyi tsyvilnoho zakonodavstva [Fundamental research into the history of codification of civil legislation]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 11, 229–232 [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy Pro osoblyvosti rehulyuvannya diyalnosti yurydychnykh osib okremykh orhanizatsiyno-pravovykh form u perekhidnyy period ta obyednan yurydychnykh osib vid 09 sich. 2025 roku № 4196-IX [On the peculiarities of regulating the activities of legal entities of certain organizational and legal forms in the transitional period and associations of legal entities from January 9 2025, №. 4196-IX] [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 7.06.2025

УДК 342.9 + 347.2

DOI: 10.36550/2522-9230-2025-18-72-79

Чернобай Олег Валерійович,

аспірант кафедри публічного та міжнародного права

Юридичного інституту Київського національного економічного

університету імені Вадима Гетьмана,

керуючий партнер Адвокатського бюро «Юридична компанія «Чернобай та Партнери»

chtplaw@gmail.com

ORCID ID: 0009-0002-3699-9090

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЩОДО ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ, СТВОРЕНИХ ЗА ДЕРЖАВНИМ ЗАМОВЛЕННЯМ В ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано існуючий стан законодавчого регулювання відносин по створенню об'єктів інтелектуальної власності в результаті виконання державного замовлення в сфері оборонно-промислового комплексу. Зосереджено увагу на тому, яким чином законодавство визначає суб'єкта, якому належатимуть особисті немайнові та майнові права на результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських і технологічних робіт в сфері оборонно-промислового комплексу. Описано співвідношення результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських та технологічних робіт з об'єктами інтелектуальної власності, а саме: авторського права та права промислової власності. Зроблений висновок про те, що в результаті виконання таких робіт виникають авторські права на складену за результатами робіт документацію, оскільки авторське право виникає з моменту створення об'єкту незалежно від реєстрації чи інших офіційних дій. В той же час виникнення прав на інші об'єкти, такі як: винаходи, корисні моделі, промислові зразки залежить від напрямку та якості самих цих робіт і такі права виникають тільки в силу вчинення реєстраційних дій - патентування. Виявлено різницю в законодавчих підходах до регулювання питання використання результатів науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт, де право на таке використання апіорі належить замовнику і виконавцю, та використання створених в результаті цих робіт об'єктів інтелектуальної власності, де право на використання апіорі належить лише одній особі. Встановлено протиріччя і прогалини в законодавчому закріпленні майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності, створені за державним замовленням в сфері оборонно-промислового комплексу, які неможливо усунути засобами тлумачення правових норм та запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: державне замовлення; оборонно-промисловий комплекс; оборонні закупівлі; об'єкти